

УДК 793.3+78

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ КИТАЮ У XX ст.: ПОЄДНАННЯ ТРАДИЦІЙ ТА ІННОВАЦІЙ

Фань Чженьсюань

THE MAIN TRENDS IN CHINESE MUSICAL EDUCATION IN THE 20th CENTURY: THE COMBINATION OF TRADITIONS AND INNOVATIONS

Fan Zhenxuan

У статті розкрито культурно-філософські передумови розвитку музичної освіти Китаю у XX ст. На основі аналізу науково-педагогічних джерел доведено, що на розвиток музичної освіти вплинули традиційні ідеї давньокитайської філософської думки, де велика увага надавалася гармонійному вихованню людини в єдності із природою та соціумом, зокрема засобами музичної освіти.

З'ясовано, що з початку XX століття музичне мистецтво посідає важливе місце у гуманітарній освіті Китаю, відіграючи важливу роль у вихованні дітей та молоді у системі шкільної, позакласної та позашкільної освіти. На основі аналізу державних програм та стандартів для учнів середніх шкіл, затверджених Міністерством освіти Китаю, встановлено, що метою музичної освіти було створення естетичної основи для розвитку особистості, виховання у школярів духовних якостей та чутливості до позитивного впливу музичного мистецтва. Основною формою шкільного навчання виступав хоровий та вокальний спів. У позакласній діяльності акцент було зроблено на розвиток творчих задатків школярів в гуртках, де вони мали змогу навчатися інструментальній грі, зокрема грі на народних музичних інструментах. Позашкільна музична освіта виступала осередком первинної професіоналізації учнів як музикантів та співаків, забезпечуючи творчу самореалізацію дітей у групових та масових формах музичної діяльності. Доведено, що провідною тенденцією розвитку музичної освіти Китаю у XX ст. стало поєднання традиційного національного підходу, зокрема збереження узвичаєного для співочої культури Китаю одноголосся, насичення змісту освіти традиційним музичним та співацьким репертуаром, навчання грі на національних музичних інструментах, та музично-педагогічних інновацій, серед яких: спрямування музичної освіти на вирішення нового завдання – індивідуального творчого розвитку дитини; переорієнтація освітнього процесу на хоровий спів; збагачення музичного репертуару світовими дитячими та класичними творами; розвиток нових позакласних та позашкільних форм музичної освіти школярів; проведення масштабних культурно-музичних заходів; створення системи музично-педагогічної підготовки педагогічних кадрів тощо.

Ключові слова: традиції, інновації, музична освіта, філософська думка, позакласна діяльність, музичний репертуар, культурно-музичні заходи.

The article deals with the cultural and philosophical preconditions of the development of Chinese music education in the 20th century. On the basis of the analysis of scientific and pedagogical sources, it has been proved that the traditional ideas of ancient Chinese philosophical thought influenced the development of musical education, where much attention was paid to harmonious education of a person in unity with nature and society, through musical education in particular. It has been discovered that since the beginning of the 20th century music has played an important role in the humanitarian education of China, playing an important role in the education of children and young people in the system of school and extracurricular education. Based on the analysis of state programs and standards for secondary school students approved by the Ministry of Education of China, it has been established that the purpose of musical education was to create an aesthetic basis for the development of personality, education of students of spiritual qualities and sensitivity to the positive influence of musical art. The main form of school education was choral and vocal singing. In the extracurricular activities was emphasized the development of the creative enthusiasm of schoolchildren in clubs, where they were able to learn playing music instruments and learn how to the play of folk musical instruments in particular. Out-of-school musical education was the center of initial professionalization of students as musicians and singers, providing creative self-realization of children in group and mass forms of musical activity. It is proved that the leading trend in the development of Chinese music education in the twentieth century has become the combination of the traditional national approach, in particular the preservation of the commonalities of the singular culture common to singing in China, the saturation of the contents of education with traditional musical and singer repertoire, the training of the game on national musical instruments, and musical and pedagogical innovations, the core of which is the orientation of musical education to the solution of a new task – development of the child, reorientation of the educational process to choral singing, enrichment of the musical repertoire with world children's and classical works, development of new extracurricular and after-school music education forms for pupils, large-scale cultural and musical events, creation of musical and pedagogical trainings for teachers etc.

Key words: traditions, innovations, musical education, philosophical thought, extracurricular activities, musical repertoire, cultural and musical events.

Постановка проблеми. Підвищення якості освіти, спрямування її на формування творчої особистості, здатної до засвоєння духовних та культурних цінностей рідного народу є характерним для сучасного етапу розвитку суспільства як України, так і Китаю. У відродженні культурних традицій народу провідну роль відіграє мистецтво, особливо музика, що зумовлює актуалізацію широкої культурно-естетичної, зокрема музичної, освіти школярів. Зважаючи на це, загострюється необхідність вивчення, узагальнення та творчого переосмислення історико-педагогічного досвіду, зокрема досвіду розвитку музичної освіти у Китаї у ХХ ст. задля активізації пошуку нових універсальних підходів до навчання та виховання молодого покоління сьогодення.

Наголосимо, що актуальність дослідження проблеми розвитку музичної освіти дітей у навчальних закладах визначається також низкою

освітніх державних документів як України, так і Китаю та наявності міжнародного нормативно-правового підґрунтя мистецької освіти. Так, творча спрямованість та зорієнтованість освіти молодого покоління на засвоєння кращих здобутків культури та мистецтва передбачена «Національною стратегією розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Законами України «Про освіту», «Про середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Концепцією позашкільної освіти й виховання», «Концепцією художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах», «Комплексною програмою художньо-естетичного виховання в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах», а також «Стратегією розвитку освіти в Китаї у XXI ст.», «Реформами розвитку базової освіти в КНР» та іншими законодавчими актами, де у руслі світових тенденцій в освіті, означених у міжнародних документах («Дорожня карта мистецької освіти» (Лісабон), «Цілі розвитку художньої освіти» (Сеул)), наголошується, що система музичної освіти має забезпечувати розвиток здібностей та обдарувань дітей, задоволення їхніх культурних запитів та духовних потреб. У зазначених документах підкреслюється, що у навчальних закладах слід накопичувати та розповсюджувати позитивний досвід музичної освіти учнів.

Аналіз актуальних досліджень. Сьогодні у наукових роботах (М. Бахтін, М. Біблер, Е. Кучменко, О. Кучмій, Б. Лихачов, П. Сімуш, І. Сумченко, Ю. Яковець, М. Яковлева та ін.) обґрунтовано необхідність діалогу культур різних історичних епох, етносів, соціокультурних формацій, теоретично осмислено ідеї полікультурної комунікації, інтеграції культурних та освітніх систем різних країн світу тощо. У працях вчених наголошено на необхідності вивчення національної культурно-мистецької спадщини у контексті збагачення світового досвіду освіти та виховання молодого покоління.

У цьому аспекті заслуговують на увагу праці Н. Бовсунівської, Т. Грищенко, О. Кравчук, М. Маріо, С. Мельничука, О. Олексюк, А. Омельченко, Т. Смирнової, Т. Танько, О. Цвігун, В. Черкасова та інших вчених, які присвячені питанням становлення й розвитку музичної освіти в Україні, підготовки вітчизняних фахівців до музично-просвітницької діяльності. Крім того, українськими вченими (А. Болгарський, Л. Горюнова, Н. Гузій, Г. Падалка, О. Ростовський, О. Рудницька, Р. Тельчарова та ін.) ґрунтовно досліджено питання формування музичної культури особистості.

Проте, слід наголосити, що відповідні дослідження щодо стану китайської музичної освіти, які є достатньо ґрунтовними та численними, залишаються мало відомими для українських освітян хоча безперечно можуть скласти важливе підґрунтя для полікультурного та музично-просвітницького обміну досвідом виховання молодого покоління. Значний інтерес у цьому напрямі становлять розвідки сучасних українських та китайських учених, в яких висвітлюють різноманітні аспекти розвитку китайської культури та мистецтва (Р. Грубер, Гун Лі, М. Ісаєва, Фань Вень-Лань, Г. Шнеєрсон та ін.), зокрема музичного (Бай Юнь-шен, Ван Го-вей, Ван Чао-вень, О. Васильченко, М. Михайлов, Лі Фан, Фан Дін-Тан, Чень Лінь-жуй та ін.); досліджено жанрові, стилістичні особливості музичного мистецтва (Ф. Арзаманов, В. Вакулішина, Лінь Хай, Лю Да-цзюнь, Ма Гешунь, Сунь Цуньїнь, У Ген-Ір, Чан Ліїн, Ян Сяо Сюй); проаналізовано процеси становлення та розвитку національної системи музичної освіти (Ван Юйхэ, Лю Пей, Ян Бохуа); розкрито важливі аспекти музично-виконавчої діяльності музикантів та вокалістів (Гу Юй Мей, Сюй Дін Чхун, Ван Лей, Вей Лімін, Гу Юй Мей, Цзинь Нань, Чен Дін, Чжао Веньфан та ін.); обґрунтовано теоретико-методичні засади підготовки майбутніх фахівців до музично – естетичного виховання учнів у Китаї (Лі Чуньпен, Лін Хай, Ма Цзюнь, Чжао Веньфан, Чен Дін, Цзіннь Нань, Цюй Сяо Юй, Чан Ліїн, Чжан Ї). У працях китайських вчених (Дін Юнь, Ян Бохуа та ін.) висвітлено питання змісту музичної освіти учнів у позакласній та позашкільній діяльності.

Здійснений аналіз результатів наукового пошуку вчених доводить, що історико-педагогічний досвід розвитку музичної освіти школярів у Китаї, що традиційно був багатим на культурно-мистецькі й освітні здобутки, потребує узагальнення та подальшої наукової розробки.

Метою статті є висвітлення основних тенденцій розвитку музичної освіти учнів у Китаї у ХХ ст. як основи для полікультурного освітнього діалогу, збагачення скарбниці найкращого світового досвіду задля удосконалення просвітницько-виховної діяльності закладів вищої та середньої ланки.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи порушену проблему, відзначимо, що для становлення музичної освіти школярів у Китаї вкрай важливим було те, що культурні традиції країни ґрунтувалися на світоглядних ідеях давніх мислителів Сходу (Конфуцій, Лінь Цзинь-жу, Су Ши та ін.), які розглядали мистецтво як вагоме підґрунтя для виховання

людини в гармонії із природою та суспільством. Причому, в гармонійному розвитку особистості велика роль відводилась музичному мистецтву. Так, Конфуцій вважав музику найважливішим чинником розвитку людини, обґрунтувавши шляхи формування у молодого покоління естетично зорієнтованої моделі поведінки у системі виховання, що і сьогодні визнається провідною у педагогіці Китаю. У цьому контексті заслуговує на увагу вислів великого китайського філософа: «Щоб процвітати в майбутньому, спочатку треба стати поетом, потім ввічливою людиною, а якщо ви хочете досягнути повного успіху, після цього слід стати музикантом» (Остапеч (2011), с. 3).

Підкреслимо, що естетика в Стародавньому Китаї була нерозривно пов'язана з моральним вихованням, науковим пізнанням, політикою тощо. Згідно з китайськими філософськими традиціями, естетичне виховання особистості, вагомою складовою якого було музичне виховання, розумілося як процес внутрішнього вдосконалення людини, пробудження в ній здатності осягати красу світу, відчувати гармонію людського духу і природи. У цьому контексті класичною для китайської культури є думка, що при створенні зразків музичного мистецтва слід прислуховуватися до природних процесів, спрямовуючи вплив мистецтва на гармонійне виховання людини у соціальному та природному середовищах.

У працях сучасних китайських дослідників (Дін Юнь, Хуан Сяньюй та ін.) наголошується на самобутності й оригінальності процесу становлення музичної культури в Китаї, яка вважається найдавнішою у світі й відслідковується ще до XVI ст. до н. е., коли почав формуватися особливий музичний комплекс – «юе» (музика). Стародавні джерела XI–VI ст. до н. е. трактують це поняття як поєднання у музикуванні гри на інструменті, співу і танцю, що починаючи з епохи Шань-Інь (XVI–XI ст. до н. е.) стало невід'ємною частиною обрядів, свят, офіційних державних церемоній. Разом із цим, за даними дослідників (Лю Да-цзюнь, У Ген-Ір, Чжоу І, Цзінь Нань та ін.), співоча культура Китаю була пов'язана, передусім, з одноголоссям, у контексті якого розвивалося сольне та унісонно-ансамблеве вокальне мистецтво.

З подальшим розвитком культури у період династії Тан (VII–X ст.) розпочинається процес становлення музичної освіти: у Китаї з'являються професійні акторські трупи, серед яких виокремлюються виконавські школи, які об'єднували велику кількість музикантів (наприклад, Ліюань – «Грушовий сад»). У цей час починають також відкриватися перші музичні

навчальні заклади. Важливо відзначити й створення першого посібника з музичного мистецтва – трактат Дуань Аньцзі «Записки про музику», в якому висвітлювались питання теорії та практики навчання музики (Сунь Цзинань (2004), с. 15).

Ідеї Конфуція щодо впливу музики на духовний світ людини у новому тлумаченні особливо гостро актуалізувалися у період династії Сун (X–XIII ст.) у вигляді конфуціанської теорії музики, де музика розглядалась як універсальний просвітницький засіб естетичного впливу на людину та суспільство у цілому. Така філософсько-теоретична основа розвитку китайської музики залишалася в цілому незмінною аж до Новітнього часу, доки її не торкнувся вплив європейської традиції, що особливо посилювався на межі XIX–XX ст.

Починаючи з цього часу китайська музична культура збагачується новими жанрами хорового, багатоголосного співу. Твори таких китайських композиторів, як Хе Лутін, Дін Шаньде, Лі Інхай набули визнання не тільки в Китаї, а й в інших країнах світу. Поряд із становленням китайської музичної культури як соціально-культурного феномена починають актуалізуватися питання ґрунтовного теоретичного осмислення і висвітлення значущості музичного мистецтва як дієвого засобу педагогічного впливу на особистість, з'являються фундаментальні роботи Ін Шичжень, Дань Чжаої, Лі Фейлань, присвячені теоретичним і практичним проблемам музичної освіти дітей та молоді (Дін Юнь (2012), с. 25).

Поступово музичне мистецтво стає невід'ємною частиною гуманітарної освіти в Китаї, зайнявши провідну роль у шкільній, позакласній та позашкільній культурно-освітній діяльності учнів. Передумови для цього почали створюватися ще з 1912 р., коли у «Пропозиціях до освітнього курсу країни» міністр освіти новоствореної Китайської республіки Цай Юаньпей наголосив на провідній ролі естетичної освіти учнів і визначив музику одним із головних предметів системи шкільного навчання. Саме цей державний документ визначив предмет «Музика» як обов'язковий в молодшій та середній загальноосвітніх школах Китаю (Сунь Цзинань (2004), с. 609). Подальший розвиток музичної освіти в школах Китаю було визначено наративним дороговказом під назвою «Система освіти Женьсюй», розробленим «Освітнім товариством країни» (Ван Юн І (1999), с. 7).

З початку XX століття розвиток музичної освіти школярів у Китаї

набуває нового етапу, який характеризується залученням до навчального процесу творів західноєвропейських композиторів, наданням переваги вокально-хоровому навчанню; а уроки співу навіть отримали загальну назву «шкільна пісня» («Сюетан Юеге»). «Уроки шкільних пісень» з'явилися спочатку в Шанхаї, а потім набули поширення по всій країні. «Сюетан Юеге» – пісні, які вивчалися дітьми в школі на уроках співу, проводились один раз на тиждень і були введені до розкладу занять у загальній школі як обов'язкові (Кабалевский (1952), с. 43).

Слід наголосити, що підвищена увага до змісту музичної освіти учнів сприяла актуалізації питань професійної музично-педагогічної підготовки педагогічних кадрів, пошуку реалізації різноманітних її форм. Так, у 1914 р. при Вищому педагогічному університеті провінції Сичуань були організовані Курси співочої підготовки, у 1916 р. в Педагогічному університеті Шанхая було відкрито музичне відділення (згодом перейменоване в Шанхайську педагогічну академію мистецтв). У 1919 р. в Шанхаї відкрився спеціалізований Музично-педагогічний інститут. Основний зміст музично-педагогічної підготовки було зосереджено на засвоєнні майбутніми вчителями основ гармонії, теорії музики, композиції, вокалу, формуванні навичок гри на фортепіано, скрипці. Важливе місце у підготовці педагогічних кадрів посідали заняття з навчання гри на традиційних китайських інструментах (піпе, ерху) (Ван Юйхэ (2002), с. 8). Зазначимо, що у подальшому музична підготовка педагогічних кадрів постійно розвивалася та вдосконалювалася. Починаючи з середини 30-х років XX ст. урізноманітнювались також форми, методи та засоби музично-естетичної роботи з дітьми, розширювався їхній музичний репертуар, створювались дитячі колективи тощо. При цьому слід наголосити, що підґрунтя для створення дитячого музичного репертуару складали найкращі зразки китайської музичної творчості, мелодика вокального та інструментального фольклору і традиційної пекінської опери (Дін Юнь (2016), с. 26). Підкреслимо, що учні широко ознайомлювались не лише з китайськими народними піснями та вокально-хоровими творами, які створювались композиторами Китаю, а й піснями інших народів, а також з творами європейських композиторів-класиків.

Зміст музичної освіти учнів загальноосвітніх шкіл був остаточно унормований у 40-х рр. XX ст. у низці державних програм та стандартів («Програми музичних дисциплін у початкових школах», «Програми музичних дисциплін у середніх школах», «Стандарти музичних дисциплін

у школах старших ступенів» тощо), затверджених Міністерством освіти Китаю. І хоча чільне місце у процесі музичної освіти школярів займало вокально-хорове навчання, до змісту музичної освіти учнів входив не лише спів, а й гра на музичних інструментах, для якої було відведено в основному позакласний час (Ван Юн И (1999), с. 45).

З другої половини ХХ ст. було остаточно закріплено цільову орієнтацію системи шкільної освіти Китаю на масове музичне виховання молодого покоління. У руслі цієї концепції у вересні 1956 р. Міністерство освіти КНР видало проект «Програми навчання музиці учнів середніх шкіл» для учнів 7–9 класів, а в листопаді того ж року – «Програми навчання співу учнів початкових шкіл» для учнів 1–6 класів, де було сформульовано мету та зміст музичного навчання, визначено вимоги до професійних вмінь педагогів, до музичних знань та вмінь учнів, норми організації навчального процесу та перевірки успішності, а також надано вказівки щодо організації позакласної музичної діяльності, створення обов'язкового й рекомендованого навчального репертуару.

Відзначимо, що в умовах панування тоталітарного режиму у Китаї зміст музичної освіти був значною мірою ідеологізований. Так, у програмах для учнів 7–9 класів відзначалась чітка спрямованість змісту музичної освіти на виховання у школярів любові до Батьківщини, її багатих народно-художніх традицій. У більшості пісень, які вивчали школярі «оспівувалась Батьківщина, вожді, щасливе життя і праця народу, радісне шкільне дитинство...» (Мю Пейянь (1996), с. 47). У «Програмах навчання співу учнів початкових шкіл» також проголошувалося: «...уроки співу в початкових школах є одним з найважливіших засобів естетичного виховання молодого покоління, що сприяє формуванню всебічно розвиненої людини соціалістичного суспільства». Метою музичної освіти учнів було визначено формування естетичного базису для розвитку особистості, виховання в неї високої духовності, здатності до глибокого сприйняття музичного мистецтва. Хоровий спів виступав основною формою музичної діяльності в початковій школі, що забезпечувала безпосереднє залучення учнів до музичного мистецтва, розширення музичної ерудиції, формування естетичної сприйнятливості тощо (Мю Пейянь (1996), с. 32).

Велике значення у програмах з музичного навчання та виховання надавалося організації позакласної музичної роботи. Поєднання класної і позакласної музичної роботи, що являла собою додаткову форму освіти,

стало важливим принципом шкільного навчання музиці. І хоча до змісту музичної освіти не було включено спеціальне вивчення інструментальної музики, воно здійснювалося в різних формах позакласної роботи (гуртках інструментальної ансамблевої музики, гри на національних музичних інструментах – дзю, ерху тощо).

При цьому наголошувалося, що вчителі повинні з великою відповідальністю ставитися до керування позакласною роботою учнів, викладати в гуртках і групах музичного спрямування або запрошувати для цього відповідних фахівців, складати докладні плани позакласних занять і забезпечувати їх виконання, всіляко розвивати здібності і поглиблювати музичні інтереси учнів. Особливо відзначимо задекларовану у програмах орієнтацію на творчий підхід до викладання музики, використання різних форм і методів, що мало сприяти формуванню в учнів інтересу до музики, любові до неї, бажання самостійно нею займатися.

Серед популярних у другій половині XX ст. форм позакласної музичної діяльності слід відзначити організоване прослуховування учнями музики, підготовку до виступів у шкільних концертах, позакласні заняття учнів у хорі та гуртках інструментальної музики тощо. Особлива увага надавалася підтримці творчих задатків школярів, які займаються в гуртках національної музики.

У контексті нашого дослідження не можна не звернути увагу на розвиток музичної освіти й у позашкільних закладах Китаю, адже, за твердженням Дін Юнь, така освіта ґрунтується на глибоких традиціях країни, які формувались протягом багатьох десятиліть. Музичним дисциплінам у позашкільній освіті у досліджуваний період надавалося чільне місце. Позашкільна музична освіта навіть розглядалася як первинна музично-професійна професіоналізація учнів, оскільки, на думку китайських педагогів (Бянь Мен, Вен Дань, Вей Тінге, Лун Хун, Фань Тао), розвиток інтересу дітей до музики стимулює, підтримує, заохочує дітей до творчої самореалізації, виховує в них позитивні людські якості (Дін Юнь (2016), с. 36).

За даними китайських вчених (Лянь Лю, Ма Гешунь, Сунь Цуньїнь, Цзінь Нань, Чжай Хуань), розвиток музичної освіти новітньої доби позначився такими провідними тенденціями, як зростання кількості хорових колективів та урізноманітнення їх типів, поширення хорового співу як масового соціокультурного явища, проведення масштабних культурно-музичних заходів.

Висновки. Завершуючи дослідження історичного аспекту розвитку музичної освіти учнів у Китаї, слід підкреслити, що протягом ХХ ст. музична освіта поступово набула пріоритетного значення у системі середньої освіти Китаю. Серед основних тенденцій розвитку такої освіти слід відзначити поєднання традиційних національних підходів (розуміння значення музичного мистецтва як засобу гармонізації духовного світу людини та природи і соціуму, домінування колективної вокально-хорової форми музичної освіти, збереження у змісті освіти традиційного музичного та співацького репертуарів, навчання грі на національних музичних інструментах) та музично-педагогічних інновацій (спрямування музичної освіти на вирішення нового завдання – творчого розвитку особистості дитини, кардинальне оновлення репертуару, збагачення його світовими дитячими та класичними музичними творами, розвиток позакласних та позашкільних форм музичної освіти школярів, створення системи музично-педагогічної підготовки педагогічних кадрів тощо).

Перспективним напрямом подальшої наукової розробки порушеної проблеми виступає поглиблене дослідження розвитку музичної освіти учнів у ХХ та ХХІ ст. у навчальних закладах Китаю, підготовки музично-педагогічних кадрів для здійснення музично-освітньої роботи з дітьми.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Ван, Юйхэ. (2002). *История музыки в современном Китае*. Пекин : Народное музыкальное изд-во.
- Ван, Юн И. (1999). *Китайское музыкальное образование новой эпохи: 1840–1949*. Шанхай.
- Дін, Юнь. (2016). *Формування музичної культури молодших школярів у процесі фортепіанного навчання в мистецьких позашкільних закладах освіти* (Дис. ... канд. пед. наук). Київ : НПУ імені М. Драгоманова.
- Кабалевский, Д. Б. (1952). Музыка свободного Китая. *Советская музыка*, 5, 12-18.
- Мю, Пейянь. (1996). Музыкальное образование в начальных и средних школах. Шанхай.
- Остапеч, Ю. (2011). Конфуцій. У Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. (ред). *Політична енциклопедія*. К. : Парламентське видавництво.
- Сунь, Цзинань. (2004). *Летопись китайского музыкального образования в период новой истории (1840-2000 гг.)*. Шаньдун.

REFERENCES

- Van, Juhje. (2002). *Istorija muzyki v sovremennom Kitae [The history of music in modern China]*. Pekin : Narodnoe muzykal'noe izd-vo. [in Russian]
- Van, Jun I. (1999). *Kitajskoe muzykal'noe obrazovanie novoj jepohi: 1840–1949 [Chinese music education of a new era: 1840–1949]*. Shanhaj. [in Russian]
- Din, Yun. (2016). *Formuvannia muzychnoi kultury molodshykh shkoliariv u protsesi fortepiannoho navchannia v mystetskykh pozashkilnykh zakladakh osvity [Formation of musical culture of junior pupils in the process of piano learning in artistic out-of-school educational institutions]* (Dys. ... kand. ped. nauk). Kyiv : NPU imeni M. Drahomanova. [in Ukrainian]
- Kabalevskij, D. B. (1952). Muzyka svobodnogo Kitaja [The music of free China]. *Sovetskaja muzyka [Soviet music]*, 5, 12-18. [in Russian]
- Mju, Pejjan'. (1996). *Muzykal'noe obrazovanie v nachal'nyh i srednih shkolah [Music education in primary and secondary schools]*. Shanhaj. [in Russian]
- Ostapets, Yu. (2011). Konfutsii [Confucius]. In Yu. Levenets, Yu. Shapoval ta in. (ed). *Politychna entsyklopediia [Political Encyclopedia]*. K. : Parlamentske vydavnytstvo. [in Ukrainian]
- Sun', Czinan'. (2004). *Letopis' kitajskogo muzykal'nogo obrazovanija v period novoj istorii (1840-2000 gg.) [Chronicles of Chinese music education in the period of the new history (1840-2000)]*. Shan'dun. [in Russian]

Фань Чженсюань

аспірант Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
вул. Алчевських, 29, Харків, Україна
61002

Fan Zhenxuan

Post-graduate student
H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Alchevskykh Str., 29, Kharkiv, Ukraine
61002